

Legeltessünk?

Vinczeffy Imre

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen

ÖSSZEFOGLALÁS

A XVIII. sz. vége (1780) óta egyre gyakrabban felvetődik e kérdés. Akkor egy nagy tekintélyű szakember könyvében jelent meg a tiltás, ezért egyre erősödött a legelést mellőzők tábora. Napjainkban sok ismeretterjesztő és „tudományos” cikk jelenik meg a tiltás mellett. A rövid ismertetés a használók szempontjából világítja meg a kérdést, vázolva a kétségtelen okokat, amelyek figyelembevételre kötelező.

A legelőn tartott állatok gulyáit, nyájait várták a nyugati országok nagyvárosaiban (Strassburgtól Velencéig) azok kiváló minősége miatt, ami az országunk bevételének 70%-át biztosította.

Fentiek miatt a címre adott válasz: LEGELTESSÜNK!

SUMMARY

Since the end of the 18th century, since 1780, this question has been raised more and more frequently. At that time, an acknowledged authority wrote in his book that we should not graze and the number of those against grazing has been increasing since then. Nowadays many scientific popular and scientific articles are published against grazing.

This short summary examines the question from the aspect of the users and describes those obvious reasons which cannot be neglected. The herds of grazing animals were welcomed by the cities of western countries from Strasbourg to Venice because of their excellent meat quality. This export gave 70% of the country's revenue.

For the above reasons, the answer to the question of the title is definitely yes!!

A XVIII. sz. vége (1780) óta egyre gyakrabban felvetődik e kérdés. Akkor egy nagy tekintélyű szakember könyvében jelent meg a tiltás, ezért egyre erősödött a legelést mellőzők tábora.

Több tényező hatásosan segítette a legelők elhanyagolását:

- a mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparnak sok szántó kellett,
- a szarvasmarha-tartást – egyesek szerint – a hegy- és dombvidékű osztrák részen ellátják,
- pásztorainkat szigorú rendelkezésekkel sújtották (messziről felismerhető ruhát és főleg kalapot kellett hordaniuk; aki ez ellen vétett, azt bebörtönözték, vagy éppen kivégezték; ezért a pásztorok jelentős része más foglalkozást választott, vagy egy részük kivándorolt Kanadába,
- a régi pásztorok helyébe került állatterelők nem értettek a pásztorokhoz, a legelőket vagy megterhelték, vagy elhagyták.

Ilyen körülmények között a legeltetés már nem volt sem eredményes, sem vonzó. Mégis az ország jelentős részén megmaradtak a régi pásztorok, és átadták ismereteiket fiaiknak, követőiknek. Még ma is van olyan pásztor, aki régi pásztorcsaládból származik.

Egy kis statisztika

(Vinczeffy 2003/1. nyomán)

Gyepeink területe 1983-ban az agroökológiai felmérések szerint 1283 ezer hektár volt. A fokozatos gyeptörések miatt ma már csak 1140 ezer ha gyepünk van, mert:

- több, mint 200 ezret feltörtek a rizs miatt, 300 ezret a szántóföldi növények premizálása miatt, 120 ezret a „gyep-szántó váltó” miatt,
- és a korábbi 8-10 ezer ha szórvány-gyep 182 000-ra duzzadt.

Fentiek alapján a bolygatatlan gyepünk nagyon kevés. A megmaradt gyepeket vagy túlterhelik, vagy nem hasznosítják. Egyesek tiltják a legeltetést, mások a kaszálást csak 6-8 évenként javasolják, hogy meggátolják a gyep beerdősülését.

Mindezek a gyepegazdálkodási ismeretek teljes hiányát igazolják.

Természeti tényezők

A Kárpát-medencében erdős legelők jöttek létre a természeti tényezők (éghajlat, talaj és legelő állatok) együttes hatására. Szükséges az éghajlat a szárazföldi és tengeri hatások itteni találkozásai miatt. Változatos a talajközeg geológiai és élettani értelemben. A talajokkal foglalkozó kutatók (Stefanovits, 1981, 1997; Várallyay, 1992, 1996) szerint alig találunk olyan területet, amely 10 hektárnyi területen egyforma lenne. A talajtani térképek is ezt igazolják.

Eredményként nagyon vegyes, más megfogalmazásban növényi fajokban gazdag gyepek alakultak ki a természeti tényezők és a folyamatos legelés következtében.

Az átlagos évi csapadék 580 mm, szélső értékek: 350-830 mm. A hőmérséklet 10 °C, szélső adatok: -20 °C alatt 8 nap, +35 °C fölött 10 nap. A klímaindex 0.158 mm/°C (optimális a 0.20 mm/1 °C). Hazánk területének 85%-án csapadékhiány nehezíti a gazdálkodást.

A talajadottságok sokoldalúan változatosak: talajréteg 2-100 cm, humusztartalom 0-25% között, utóbbi a láptalaj; talajélet: pangó 60%, közepes 30%, jó 10%; talajtípus 32 (36) és keverékei. A talajok átlaga a csernozjom %-ában 83,6, üdeségi mutatójuk 76,9%, ezért az egységes talajindex 64,3% (az előbbi kettő átlaga) (Vinczeffy, 1998).

Természeti növényzet

A növényzetet az illetékes szakirodalom és saját vizsgálatok alapján közölhetem. A szakirodalmi munkák: Soó és Jávorka, 1951; Jeplong, 1960; Siroki, 1962; Csedő, 1980; Halmágyi és Keresztesi, 1875; Simon, 1992, 2000; Bernáth, 1993; Kelemen, 1997; Vinczeffy, 1965, 1998.

A változatos természeti tényezők hatására fajokban gazdag növényzet jött létre. Gyepünk növényeinek száma 1200-4500 közötti, részben az időjárástól és más természeti tényezőtől (pl. árvíz) függően.

Az átlagos 1300 fajból 550 körüli a gyógyhatású (sok növényt még nem vizsgáltak), 300-ra tehető az étkezésre, fűszerezésre, ízesítésre alkalmasak és használatosak száma, és a mézelő fajok 650 fölött vannak. Nem csoda, hogy az állatok szívesen legelik a vitaminban és minden táperőt adót, tartalmukban gazdag növényzetet. Ma már tudjuk, hogy nemcsak a fűvek tömege, hanem azok vitamintartalma, ásványianyag-készlete lényegesen befolyásolja tápértéküket (Pais, 1980; Szabó L. Gy., 2000).

Természetes gyep, fűkeverék, fűtermesztés

A természetes gyep a legértékesebb, annak fogyasztása közben alakul ki a legelő állatok szervezete, az jelenti számukra az „anyatejet”, az adja meg az otthon érzését, az élet szabadságát. A friss levegőn való tartózkodás, a szabad mozgás, a napsütés, eső és változó időjárás teszi edzettekké a legelő állatokat. A természetes hatások beivódnak az ösztönükbe (genetikai kódjukba), továbbá a természetes gyep egyes növényzetének fehérje-rost aránya 1:2, amely a kérődzőknek a legmegfelelőbb. A legelő jószág ürülékének a hatásvesztése 10% alatti, míg a műtrágyáké 40%-os. A természetes gyep közismerten humuszképző, a szántó humuszfogyasztó (Vinczeffy, 1985, 1998, 2003, 2004).

Fűkeverék

Minél több fajból áll a keverék, annál megfelelőbb, de csak akkor közelíti meg a természetes gyepek élettani értékét, ha néhány év alatt – természetes úton – a közeli gyepekről származó növényekkel kellően telítődik. Az ország 9 különböző tájegységében 17 fű és 4 pillangós tiszta, kettő, négyes, hatos, illetve tízes keverékével (1951-1982 között) végzett ún. fűtársítási vizsgálatok eredményei alapján közölhető, hogy minél több keverék fajainak száma, annál megfelelőbb az állatoknak.

Fűtermesztés

A szántón való fűtermesztés, akár egy fajból, akár egy fűből és egy pillangósból tevődik össze, a növényzet csak alkalmi kiegészítő lehet, mert hiányzanak a természetes gyep nagyhatású növényei. A fűtermesztés néhány év alatt kopárosodik, az azonos növények azonos igénye miatt hamar felbomlik a talaj tápanyagegyensúlya, részben mert az illető növény által nem igényelt anyagok „tömege” is nehezíti a növény tápanyagfelvételét. Ez az állapot jelenti az elejét az egy vagy egy-két fajból álló növényzet romlásának. Eleinte csak lizsthatmos, majd rozsdás lesz.

Ha a növényzet legyengül, beépül a szervezet és az endofita (bentlakó) gomba, ami tönkretetheti a termés

30-50%-át, vagy akár a teljes állományt (Raymal, 1989), csökkenti az állatok termelését, rontja a szőrzetüket, bundájukat (Fribourg et al., 1989), járványos betegségek melegágyaként pusztító marhavészhez készíti elő a terepet.

Fentiek miatt: **legjobb a természetes gyep, megfelelő a minél több fajból álló keverék (főleg, ha gyógyhatású és mézelő növények magjait is betesszük a keverékbe), nem felel meg a szántón termesztett és egy-két fajból álló szalastakarmány.**

Az állatok legeltetése

Évszázadokon át a legelőn tartottuk állatainkat, és a tehének **10-15 (20)** borjút ellettek életük során. Ma egy tehén borjainak átlaga mindössze 2,5 alatti. **Ideje visszatérnünk a hagyományos állattartáshoz.** Az emberek zöme elfelejtette a legelőt (a tanácsadók javaslatának hatására), **de az állatok nem felejtették el sem a legelőt, sem a legelést.**

A hazai szakembereink közül a legelőn termelt hús és tej mennyiségéről Babinszki és mtsai (1983), Dér és mtsai (1991, 1996), Stefler (1990); a legelés élettani hatásáról Béri (1989, 1997), Dohy és mtsai (1979), Szabó F. (1996, 1998) közleményekből tájékozódhatunk.

Ló-legelők

A ló szervezete hozzáidomult a tömegtakarmány fogyasztásához. Ha nem kap elég rostos takarmányt: megrághja a fák kérgét, a karámok farészeit, de ha legelőre kerül – **szanatóriumban érzi magát** (Ocsag, 1997). Legelőn végzett elegendő mozgás nélkül fölnevelt lovak rövid időn belül károsodnak (Mihók, 1993).

Ma már hidegvérű csikókat is legeltetnek (Stefler és mtsai, 1993; Makray és mtsai, 1996) mennyiségi és minőségi hústermelésre.

Juhok

A keresztezett tejelő juhok legelőn-tartásáról és újabb eredményekről számol be Jávor (1993) A juhok és a legeltetés című dolgozatában. Megállapítása szerint a szerényebb igényű juhok még láthatók a legelőn, de célszerű lenne általánossá tenni a legeltetést minden juhászatnál (Jávor és mtsai, 1999): „ki kell jelölni három fokozatra alkalmas területeket, és át kell strukturálni a támogatás rendszerét”.

A juhok és a legeltetés című dolgozatában megállapítja Jávor (1999), hogy amikor az állatok legelni tudtak, a napi tejhozam közel járt a genetikai képességekhez, amikor nem legeltek, gyorsan visszaesett a tejtermelés.

Elfogadható az a megállapítás, hogy akinek nincs megfelelő mennyiségű gyepterülete, az ne foglalkozzék állattenyésztéssel (Dreznér, 1927). A napfényt, jó levegőt, a „szabadságérzetét” az állat csak legelés közben kapja meg. **Csak az állat képes a legelőt természetes állapotában „karbantartani”. Csak így jut az állat a természetes „gyógyforráshoz”.**

A sertés legelőntartása

Régebben általános volt a sertések legeltetése, de a második világháború során gyorsan ritkult és ma már alig látunk legelő sertéseket. Szabó Péter (1992) a sertéslegeltetés kezdeményezője, előnyösnek találta a sertések legeltetését, mert évszázadokon át jelentős táplálék-forrásuk volt a legelő (Szabó P., 1999), továbbá elmaradnak a légzőszervi betegségek, gyógyszermentesen lesznek nevelhetőek, a malacok nem igényelnek vaspótlást, csökken a malac-elhullás, nő a kocák élettartama, jövedelmezőbbé válik a malac-előállítás.

Szarvasok legelőntartása

Egészen újszerű legelőhasznosítást kezdtek Kaposvár dímbes-dombos legelőjén. Gímszarvasokkal legeltették a házi állataink számára gyengének tekinthető gyeppel borított dombokat (Horn és Dér, 1998). Az őshonos gímszarvas populációt még nem szelektálták érdemben, feltételezhető, hogy additív genetikai variabilitásuk a

legtöbb tulajdonságban jelentős. A dunántúli gímszarvas-populáció genetikai értéke világszerte kiemelkedő. Rendelkeznek a sikeres domesztikáció előfeltételeivel. Az egzotikus és a helyi vadon élő állatfajok házasítása kialakulóban és terjedőben van.

Más állatfajok legeltetése

A ludak legeltetése régi hagyomány hazánkban. A gondtalan legeltetés miatt szükséges volt egy megfelelő módszer kialakítása, amelyet Mihók (1989, 1993, 1997) végzett. Kísérleti eredményei meggyőzőek, szakszerű alkalmazásával „környezetszennyezés” nélkül legeltethetők a ludak.

Tehát ha figyelembe vesszük, hogy a természetes gyepek ásványianyag-tartalma 78%-kal több, mint a legjobb 12 fű és 4 hereféle átlaga, ha tudomásul vesszük a sok gyógyhatású, ízesítő és mézelő növény létét a gyepeken, akkor a cím szerinti kérdésre (megfelelő legeltetési biztonság kialakítása után) egyértelmű a válasz:

LEGELETTESSÜNK!**IRODALOM**

- Baninszky M.-Dér F.-Stefler J. (1983): Gyepre alapozott tejtermelés technológiája. DGYN 7. DATE, 64.
- Béri B. (1989): A legeltetés hatása tejhasznosítású tehének termelési mutatóira. Tormay B. tud. Ülés Debrecen, 89-98.
- Béri B. (1997): A legelő szerepe a szarvasmarha-tenyésztésben. DGYN 14. DATE, 67-71.
- Bernáth J. (1993): Vadontermő és termesztett gyógynövények. Mgi Kiadó, Bp. 1-566.
- Csedő K. (1980): Hargita megye gyógy- és fűszernövényei. Tipográfia, Marosvásárhely 1-711.
- Dér F.-Babinszky M.-Stefler J. (1991): Az állatok termelése a legelőn. Természetes Állattartás, DATE, 83-92.
- Dér F.-Makray S.-Stefler J.-Gombos S.-Vanyur Gy. (1996): Gyephasznosítás hagyományos és újabb lehetősége. DGYN 14. DATE, 115-118.
- Dohy J.-Boda J.-Kovács G-né (1979): A húshasznú szarvasmarha állományok szelektációjának korszerűsítése. In: Lehetőségek az agrártermelés környezetbarát fejlesztésében (szerk.: Kovács F.) 7-37.
- Dresdner I. (1927): Az újkori zöldmezőgazdálkodás, Kertész Nyomda, Budapest, 1-184.
- Fribourg, H.A.-McLaren, J.B.-Chestnut, A.B.-Waller, J.C. (1989): Recent effects of aremonium coenophialum on the performance of beef cattle grazing Festuca arundinacea. Proc. XVI. IGC, Nice, France, 705-706.
- Halmágyi L.-Keresztesi B. (1991): A méhlegelő. Akadémiai Kiadó, Bp. 1-309.
- Horn P.-Dér F. (1997): A gyepre alapozott nem hagyományos állattartás lehetőségei Magyarországon. DGYN 14. DATE, 99-104.
- Jávor A. (1993): A tejelő keresztezett juhok legelőntartása. Legelő és gyepgazdálkodás, Mgi Kiadó (szerk. V.I.)
- Jávor A. (1999): Juhok és a legeltetés. DGYN 15. DATE, 173-176.
- Jávor A.-Kukovics S. (1996): A megváltozott juhászat legelőigénye a megváltozott viszonyok között. DGYN 13. DATE, 105-106.
- Jeanplong J. (1960): Változatok a Rába határvidéki árterének réteiről. Bot. Közl. 47/3-4.
- Makray S.-Dér F.-Hancz Cs.-Stefler J. (1996): Gyepen nevelt hidegvérű csikók hústermelésének mennyiségi és minőségi jellemzői. Természetes Állattartás 5. DATE, 5-8.
- Mihók S. (1989): Ajánlások a húsludak gyepkimélő legeltetéséhez. Tormai Emléktűl DATE, 99-108.
- Mihók S. (1993): A ló legeltetése. DGYN 11. DATE, 205-221.
- Mihók S. (1997): A ludak szakszerű legeltetése. DGYN 14. DATE, 105-108.
- Ócsag I. (1997): A ló legelése. DGYN 14. DATE, 91-94.
- Pais I. (1980): Mikrotápanyagok szerepe a mezőgazdaságban. Mgi. Kiadó, 1-138.
- Raynal, G. (1989): Observations sur la dissemination d'Épichloe typhina, 1, agent de la genouille. Proc. XVI. Nice, France, 821-822.
- Simon, T. (1992): A magyarországi edényesflóra határozója. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1-892.
- Simon T. (2000): A magyarországi edényesflóra határozója. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1-846.
- Siroki, Z. (1962): Vegetáció tanulmányok a debreceni löszháton. Főisk. Közl. 435-461.
- Soó R.-Jávorka S. (1951): A magyar növényvilág kézikönyve I-II. Akad. Kiadó 1-1120.
- Stefanovits P. (1981): Talajtan. Mgi Kiadó, 1-380.
- Stefanovits P. (1997): A termőföld és a gyep. DGYN 14. DATE, 137-139.
- Stefler J. (1990): Marhahizlalás szakszerűen, gondosan. Mgi Kiadó 1-124.
- Stefler J.-Makray S.-Dér F. (1993): Legeltetett kancák tej- és hústermelése. TÁ. 3. DATE, 163-176.
- Szabó, F.: 1996. Lapterületi gyepekre alapozott hústermelés néhány eredménye. DGYN 13. DATE, 67.
- Szabó F. (1998): Húsarhatermesztés, Mgi Kiadó, 1-374.
- Szabó P. (1992): A sertések legeltetése. TÁ., DATE, 309-316.
- Szabó P. (1999): „Régi-új” lehetősége a sertéstartásban. DGYN 15, 183-186.
- Szabó L.Gy. (2000): Teadrogok fitoterápiában. Pécs-Baksa, 1-107.
- Várallyay Gy. (1992): Ésszerű földhasználat hegy- dombvidéki területeinken. DGYN 10. 924.

Várallyay Gy. (1996): Talajaink és a gyepgazdálkodás. DGYN 14. 141-147.

Vinczeffly I. (1965): A gyep termőképességének vizsgálata. Kand. dissz. 1-250.

Vinczeffly I. (1985): A gyep állattartó képessége. MTA doktori dissz. 1-92 +250 o. tábl.

Vinczeffly I. (1998): Lehetőségek a legeltetéses állattartásban DATE, 1-155 + 134 o. tábl.

Vinczeffly I. (2003): Gyepgazdálkodásunk jellemzése, Gyepgazdálkodási Közlemények I. 4-12.

Vinczeffly I. (2004): Legelőink különleges értékei, Gyepgazdálkodási Közlemények 2004/2. 5-24.